

موضوع:

آداب و آثار انتقادپذیری مدیران در جامعه اسلامی

شکیبا فیروزی نظام آبادی*

* - طلبه مدرسه علمیه الزهرا سلام اله علیها

چکیده:

یکی از اصول مهم و لازم در موفقیت فرد و جامعه نگاه عدم رضایت به وضع موجود و تلاش برای رسیدن به شرایط مطلوب است. بدین منظور لازم است افراد جامعه در تمام سطوح، به نقاط ضعف و قوت خود شناخت داشته باشند. یکی از ابزارهای لازم جهت رسیدن به این شناخت، به کارگیری انتقاد سازنده در جهت اصلاح و تحول است. با توجه به این که در دین مبین اسلام راهبری و پایداری جوامع به رهبران دینی واگذار شده است بنابراین اخلاق و رفتار مدیران و رهبران جامعه در مدیریت حکومت و دولت اسلامی تأثیر بسزایی در آینده‌ی جامعه و هدایت آن به سوی آرمان‌ها و تمدن اسلامی دارد که یکی از اخلاق‌های تأثیرگذار در بهبود شرایط جامعه و حرکت آن در مسیر مثبت و سازنده انتقادپذیری مدیران است، بدین سبب این تحقیق با بهره‌گیری از روش توصیفی-تحلیلی و با تکیه بر منابع اسنادی و کتابخانه‌ای، جایگاه انتقادپذیری و آداب و آثار آن را مورد بررسی قرار داده است. پس از بیان مفهوم شناسی، اهمیت و ضرورت انتقاد، آداب آن از دیدگاه مقام معظم رهبری از جمله، رعایت اخلاق اسلامی، پیشگامی در انتقاد از خود، موقعیت شناسی و درک صحیح اقتضائات موجود و انتقاد از کار نه از شخصیت افراد و هم چنین آثار انتقادپذیری در ابعاد مختلف جامعه از جمله اخلاق، سیاست و اقتصاد مانند متذکر شدن انسان و اصلاح او، تحول مطلوب در جامعه به وسیله پویایی ناشی از انتقاد، تبیین حقایق، روشن شدن اذهان، افزایش ضریب امنیت ملی، اجتماعی، شهروندی، ایجاد احساس هویت در مردم و پاسخ گو شدن مسئولین را مورد بررسی قرار داده است.

واژگان کلیدی: انتقادپذیری، انتقاد سازنده، تخریب، تحول و اصلاح، آداب و آثار

مقدمه:

انتقاد و اعتراض از جمله حقوق و آزادی های سیاسی شهروندان به شمار می رود که در نظام های مردم سالار، هرچند با تفاوت هایی، به رسمیت شناخته شده است. حکومت اسلامی نیز با توجه به این که نسبت به جایگاه مردم در عرصه سیاسی، رویکردی مثبت داشته و به نقش فعال آنان اعتراف دارد، نمی تواند حقوق و آزادی های سیاسی شهروندان را نادیده انگارد؛ چرا که علاوه بر اقتضای ویژگی مردم سالاری، فقه سیاسی اسلام نیز - که تعیین کننده اصول، مبانی و چارچوب های روابط دولت و ملت است - در زمینه شناسایی حقوق و آزادی های مردم، موضع شفاف و صریحی دارد اما توجه به این نکته هم لازم است که انتقاد به هر شیوه ای که صورت بگیرد گونه ای پیکار سیاسی است که به منظور تأثیرگذاری بر قدرت انجام می گیرد. از این رو، در کلیه حکومت ها؛ اعم از دموکراسی و غیر آن، پیکار سیاسی علنی، محدود است.^۱

انسان غیرمعصوم با وجود نفس اماره، همواره در معرض اشتباه و خطا قرار دارد و عدم توجه و غفلت انسان از خطا و اشتباه خود، عامل مهمی برای رضایت از وضع موجود و عقب افتادگی و پس رفت انسان می گردد؛ بدین جهت است که در آموزه های دینی به مقوله نقد و انتقاد توجه زیادی شده است. انتقاد سازنده، سرمایه ای ارزنده برای اصلاح فرد و جامعه به شمار می رود. شناخت کاستی ها و تلاش برای زدودن آن ها، برای رسیدن به رستگاری فردی و اجتماعی، گامی اساسی است. انسان خردمند، همواره در جست و جوی آن است که در مسیر تکاملی فردی و

^۱. کتاب علوم سیاسی، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ج ۴۲، ص ۶

جمعی، آفت ها، آسیب ها، کم و کاستی ها را بزدايد تا به درستی راه بپیماید؛ از این رو انتقاد سازنده یکی از برتری های اخلاقی و اجتماعی مهم به شمار می رود.^۱

انتقاد به جاء از وسایل شناخت درست و نادرست است. انتقاد، مردم را واقع بین می سازد. افکار و اعمالشان را اصلاح می کند، راه رشد و ترقی را به روی فرد و جامعه می گشاید و زمینه تعالی و تکامل آنان را فراهم می آورد. دانش بشر در پرتو انتقادهای دقیق مردان عالم، پیشروی می کند و مدارج عالی را می پیماید، صحت و سقم نظریه های علمی بر اثر نقد و بررسی دانشمندان آشکار می شود و حق و باطلشان واضح می گردد و در تعالیم الهی اهمیت انتقاد و لزوم آن به اعتبار موضوعی که مورد انتقاد واقع می شود متفاوت است.^۲

مفهوم شناسی انتقاد:

انتقاد در لغت:

انتقاد از مصدر باب افتعال و از نقد گرفته شده است. نقد واژه ای عربی است که وارد زبان فارسی شده است و با همه اجزای زبانی و فرهنگی ما به خوبی گره خورده است.^۳

در زبان عربی این واژه دارای معانی گوناگونی است از جمله تشخیص بین درهم ها، جدا کردن دینار و درهم، سره از ناسره، تمییز دادن خوب از بد، آشکار کردن معایب و محاسبین سخن و تشخیص معایب از محاسبین.^۴

^۱ . مقاله آداب انتقاد سازنده با تأکید بر دیدگاه مقام معظم رهبری، غلامرضا خوش نیت، زمستان ۱۳۹۶

^۲ . رساله حقوق امام سجاد (ع)، علی محمد حیدری نراقی، چاپ بیست و پنجم، ص ۲۳۶

^۳ . فرهنگ معین، ۱۳۸۶، ج ۴، ص ۳۳۸۳

^۴ . فراهیدی، سال ۱۴۱۰، ج ۵، ص ۱۱۸ و ۱۱۹

انتقاد در اصطلاح:

انتقاد در اصطلاح به معنای قول یا عملی است که عامل آن با انجامش قصد هدایت و اصلاح دیگری را داشته باشد؛ از این رو انتقاد به همراه واژگانی مانند اعتراض، موعظه، نصیحت و امر به معروف و نهی از منکر در یک خانواده معنایی قرار می گیرند. مقام معظم رهبری هم انتقاد را به عیارسنجی، دیدن خوب و بد، دیدن نقاط ضعف و نقاط قوت در کنار همدیگر، علت یابی نقطه ضعف ها و جمع بندی آن ها به جهت رفع ضعف ها تعریف کرده اند. ایشان می فرمایند: «انتقاد، به معنای ارائه نقاط مشکل و راه حل آن نقاط و گشودن آن گره هاست»^۱

نقد انواع مختلفی دارد: این انواع الزاماً مرزهای روشنی ندارند و خیلی از اوقات هم پوشانی دارند و عبارت اند از:

(۱) نقد منفی: یعنی اعلام اعتراض به چیزی فقط با هدف نشان دادن نادرست و غلط بودن و غیرقابل قبول بودن چیزی و اغلب معادل با حمله‌ی شخصی تفسیر می شود.

(۲) نقد سازنده: این نقد نشان می دهد که می توان مقصود یا هدف یک کار را با یک رویکرد جایگزین بهتر برآورده کرد و عموماً به شکل پیشنهاد برای بهبود هستند.

(۳) نقد مخرب: در این نوع نقد هدف نابود کردن طرف دیگر است و تلاش می کند که دیدگاه مقابل را بی اعتبار و بی ارزش نشان می دهد.^۲

^۱. <http://farsi.khamenei.ir>

^۲. fa.m.wikipedia

آن جهت مثبت، این بود که... یک سیلابی از نقد و انتقاد به راه افتاد و همه مجبور شدند پاسخ گویی کنند، مواضع افراد و مواضع گروه ها بدون ابهام، بدون پیچیده گویی، عریان، در مقابل چشم مردم قرار گرفت و مردم توانستند قضاوت کنند... این جور مباحثات و گفتگوها، ذهن ها را پرورش می دهد، قدرت انتخاب را بالا می برد. این از نظر جمهوری اسلامی چیز مطلوبی است.^۱

۵) اثرات منفی جلوگیری از انتقاد

سلب آزادی و جلوگیری از انتقاد آثار زیانباری در قلمرو کار فرد و جامعه به بار می آورد که هیچ چیز نمی تواند آن را جبران کند. برخی از پیامدهای منع از انتقاد چنین است:

۵-۱ لغزش و سقوط

امام علی (ع) می فرماید: استبداد و تکیه بر اندیشه خود انسان را دچار لغزش می کند و در پرتگاه سقوط می افکند.

۵-۲ رشد نفاق

از دیگر آثار زیانبار جلوگیری از انتقاد رشد نفاق در مردم است. طبیعی است که اگر مردم راهی برای بازگوئی نیازها، دردها و انتقادهای نیابند و اظهارنظرها زمینه ای نداشته باشد در آن صورت به دورویی و نفاق روی می آورند و خود را در ظاهر موافق فضای فکری حاکم نشان می دهند. اگر در دل اعتراضی داشته باشند و اشکالی به نظرشان برسد چون زمینه ای برای طرح آن نمی بینند بر آن سرپوش می نهند و این بزرگ ترین زمینه رشد نفاق و منافق پروری در جامعه است.^۲

^۱ . <http://farsi.khamenei.ir/speech-content>

^۲ . نشریه حوزه، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ج ۲، ص ۱

۳-۵ گرایش های انحرافی

سومین آثار ناهنجار جلوگیری از انتقاد گرایش به جریانات انحرافی و خط های افراطی یا تفریطی است. برای نسل ژرف بین و تیزنگر در برابر هر عمل و اندیشه سؤالاتی مطرح است و نقص هایی وجود دارد. اگر زمینه طرح آن فراهم نباشد و نقطه ابهام و انتقاد برطرف نشود بسیاری به جریانات انحرافی و ناسالم کشیده می شوند.^۱

۴-۵ ناشناخته ماندن دردها

به خوبی روشن است که در نتیجه باز نبودن فضای اجتماعی، دردها و نقص ها ناشناخته مانده و مورد بررسی و محاسبه های لازم انجام نگرفته است.^۲

۵-۵ جدایی و بیگانگی

پنجمین فایده مهم انتقاد و انتقادپذیری پدید آوردن روح یگانگی دوستی، صفا و صمیمیت و یکرنگی است. برعکس اگر گروهی خودمحور، بیگانه و جدا از هم کارها را انجام دهند و به رأی و نظر دیگران هیچ احترامی نگذارند مردم از یک دیگر بیگانه می شوند و سرانجام در چنین اجتماعی راه های درست و منطقی بسته می شود و خشونت و تحمیل و فشار آشکار می گردد.^۳

^۱. نشریه حوزه، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ج ۲، ص ۱

^۲. همان

^۳. همان

نتیجه گیری

از مطالب پیش گفته می توان نتیجه گرفت:

با توجه به آنچه گفته شد، یکی از عوامل مهم تغییر و تحول در تمام عرصه های زندگی این است که انسان در معرض انتقاد سازنده دیگران قرار بگیرد و از نکات اصلاحی آن ها استفاده کند. انتقاد سازنده در گفتمان امام خامنه ای عبارت است از ارائه نقاط مشکل و راه حل آن نقاط و فهرست کردن نقاط مثبت و منفی و تبدیل منفی ها به مثبت ها است.

از دیدگاه مقام معظم رهبری انتقادات همیشه به یک صورت نیست؛ برخی از آن ها به هدف تخریب و برخی به هدف اصلاح انجام می گیرد؛ بنابراین می توان انتقاد را از جهت نیت انتقاد کننده و همچنین نتیجه ای که به همراه دارد به دو دسته سازنده و تخریبی تقسیم کرد.

براساس فرمایشات مقام معظم رهبری، انتقاد سازنده به معنای واقعی کلمه در صورتی محقق می شود که ضوابط و اصول اخلاقی، رعایت و با در نظر گرفتن مصالح افراد و جامعه و درک صحیح اقتضائات انجام شود و هم چنین باید انتقاد از کار افراد و به صورت تذکر به جهت رفع ضعف به نیت دست گیری باشد، نه این که شخصیت افراد زیر سؤال رود.

انتقاد سازنده دارای آثار فراوانی است؛ چرا که انسان به دلایل گوناگون در وادی نفسانیات غرق می شود و متوجه گمراهی خود هم نیست اینجاست که انتقاد به عنوان تذکر به سراغ انسان می آید و او را متوجه راه و بیراه کرده و انسان را از آن بیرون می آورد. بر این اساس می توان گفت انتقاد، عاملی مؤثر برای مهار نفس و دوری از خودشیفتگی است و پیش برنده به سمت جامعه

مطلوب است و به همین دلیل این پژوهش آداب و آثار انتقادپذیری مدیران در جامعه اسلامی را مورد توجه قرار داده است.

منابع و مآخذ:

- ۱- قرآن کریم
- ۲- نهج البلاغه
- ۳- اصول و روش های نقد از دیدگاه قرآن و نهج البلاغه (مقاله علمی - ترویجی)، شعبانپور، محمد، سال ۹۶، ص ۱۰
- ۴- اخلاق مدیریت، آخوندی، مصطفی، ج ۱، ص ۵۵
- ۵- آداب انتقاد سازنده با تأکید بر دیدگاه مقام معظم رهبری، خوش نیت، غلامرضا، زمستان سال ۹۶
- ۶- بحارالانوار، مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی (۱۴۰۳ق)، ج ۶۵، ص ۱۶
- ۷- پندهای امام صادق (ع)، مصباح یزدی، محمدتقی، ج ۱، ص ۲۰۶
- ۸- رساله حقوق امام سجاد (ع)، حیدری نراقی، علی محمد، چاپ ۲۵، ص ۲۳۶
- ۹- سیره سیاسی اهل بیت (ع) (مقاله علمی - ترویجی)، عبدالمحمدی، حسین، سال ۹۶، ص ۴
- ۱۰- علوم سیاسی، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ج ۴۲، ص ۶
- ۱۱- فصلنامه علمی - تخصصی اندیشنامه ولایت، دفتر پژوهشی مقام رهبری، شماره ۶، پاییز ۹۶، ص ۷۸

۱۲- فرهنگ معین، چاپ سال ۱۳۸۶، ج ۴، ص ۳۳۸۳

۱۳- فراهیدی، سال ۱۴۱۰، ج ۵، ص ۱۱۸ و ۱۱۹

۱۴- گستره آداب نقد از دیدگاه مقام معظم رهبری، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ج ۱۷،

ص ۵

۱۵- لیبرالیسم و محافظه کاری، بشیریه، حسین، چاپ چهارم، سال ۱۳۷۹، تهران، نشر نی، ص ۷۶

۱۶- نشریه حوزه، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ج ۹۶، ص ۵

۱۷- همبستگی ملی و مشارکت عمومی در کلام امام و رهبری، عبدالسلامی، علی اصغر، سال ۹۴،

ص ۱۳

۱۸- سایت های اینترنتی:

<http://farsi.khamenei.ir>

fa.m.wikipedia